

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός

Λίλα Λεοντίδου
Κρίστη Πετροπούλου
Παντελής Σκλιας
Ηλίας Κουρλιούρος
Βασίλης Αράπογλου
Αλέξανδρος Αφουξενίδης
Μαρία Τσάμπρα
Αργυρώ Λουκάκη
Γιώργος Γριτζάς

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό Δημόσιο

Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός: Εγχειρίδιο Μελέτης

Σημείωση

Το ΕΑΠ είναι υπεύθυνο για την επιμέλεια έκδοσης και την ανάπτυξη των κειμένων σύμφωνα με τη Μεθοδολογία της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Για την επιστημονική αριότητα και πληρότητα των συγγραμμάτων την αποκλειστική ευθύνη φέρουν οι συγγραφείς, κριτικοί αναγνώστες και ακαδημαϊκοί υπεύθυνοι που ανέλαβαν το έργο αυτό.

Copyright © 2008
Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Πάροδος Αριστοτέλους 18, 26335 Περιβόλα Πατρών
Τηλ.: (2610) 367300 Φαξ: (2610) 361350

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
του Εγχειριδίου Μελέτης
Ευρωπαϊκές Γεωγραφίες, Τεχνολογία και Υλικός Πολιτισμός

Ακαδημαϊκή Υπεύθυνη του Προγράμματος Σπουδών,
Συντονίστρια της Θεματικής Ενότητας,
Επιστημονική Επιμελήτρια
Λίλα Λεοντίδου,
Καθηγήτρια Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Συγγραφή
Λίλα Λεοντίδου
Κρίστη Πετροπούλου
Παντελής Σκλιας
Ηλίας Κουρλιούρος
Βασίλης Αράπογλου
Αλέξανδρος Αφουξενίδης
Μαρία Τσάμπρα
Αργυρώ Λουκάκη
Γιώργος Γριτζάς

Κριτική Ανάγνωση
Λίλα Λεοντίδου,
Καθηγήτρια Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Γλωσσική Επιμέλεια
Αικατερίνη Σάββα

Καλλιτεχνική Επιμέλεια – Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Άρτεμις Πετροπούλου

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού
και γενική επιμέλεια των εκδόσεων
ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ

ISBN: 978-960-538-810-2

*Σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993,
απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική
αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του
με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.*

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ
ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ,
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΠΑΤΡΑ 2008

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

*Η Λίλα (Τριανταφυλλιά) Λεοντίδου, Αρχιτέκτων (Διπλ. ΕΜΠ) - Πολεοδόμος -Γεωγράφος (MSc, PhD LSE), είναι Καθηγήτρια στο ΕΑΠ από το 2002 και Senior Fellow στο Johns Hopkins University (ΗΠΑ) από το 1986. Έχει διδάξει στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Καθηγήτρια Γεωγραφίας και Ευρωπαϊκών Σπουδών 1996-2002), στο Πανεπιστήμιο Λονδίνου (Senior Lecturer Γεωγραφίας και Μεσογειακών Σπουδών, King's College London, 1993-96), στο ΕΜΠ (Αναπλ. Καθηγήτρια Γεωγραφίας και Πολεοδομίας-Χωροταξίας στη Σχολή Τοπογράφων, 1986-93) και στο ΑΠΘ (Πολεοδομία στη Σχολή Αρχιτεκτόνων, 1975-81). Έχει διατελέσει σύμβουλος σε Επιτροπές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο) και του ΟΗΕ (UN ECE, Ελβετία), μέλος της SCSS της ESF (Γαλλία), Επισκέπτρια Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Caen, έχει διδάξει σε πολλά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και έχει διατελέσει Πρόεδρος Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και Κοσμήτωρ της ΣΑΣ του ΕΑΠ για δύο θητείες. Τα κυριότερα βιβλία της είναι: *The Mediterranean city in transition* (Cambridge University Press 1990, pbk 2006)· *Πόλεις της Σιωπής* (ΕΤΒΑ & Θεμέλιο 1989 και 2001)· *Αγεωγράφητος χώρα* (Ελληνικά Γράμματα 2005 και 2007) είναι συνεπιμελήτρια και συγγραφέας στους τόμους *Mediterranean Tourism* (Routledge 2001) *Urban Sprawl in Europe* (Blackwell 2007)· και έχει δημοσιεύσει 120 ερευνητικές εργασίες στα Ελληνικά, Αγγλικά, Γαλλικά, Ισπανικά, Ιταλικά και Ιαπωνικά, ως κεφάλαια σε επιμελημένους τόμους και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, μεταξύ των οποίων τα *International Journal of Urban & Regional Research* *Identities Urban Studies*· *European Planning Studies*· *European Urban & Regional Studies* *City Espaces et Societes* και άλλα.*

E-mail: leontidou@eap.gr; leontidou@geo.aegean.gr

*Η Κρίστη (Χρυσάνθη) Πετροπούλου, Τοπογράφος (ΤΕΙ-Α), είναι Χωροτάκτης - Πολεοδόμος (DEA-ULP), Dr. Ανθρωπογεωγραφίας (ULP – Γαλλία) και από το 2005 έχει λάβει την «qualification aux fonctions de Maître de Conférences des Universités Françaises». Είναι μέλος ΣΕΠ στη Σχολή Ευρωπαϊκού Πολιτισμού στο ΕΑΠ από το 2005, Διδάσκουσα (ΠΔ/407) Χωροταξίας Πολεοδομίας στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης του ΑΠΘ από το 2005, Συνεργαζόμενη Ερευνήτρια του ΕΧΟΑ - Αρχιτεκτονικής, ΕΜΠ από το 1997 και Chercheur Associé, μέλος του Εργαστηρίου Εικόνα και Πόλη του CNRS/7011 από το 1992. Έχει ασχοληθεί με θέματα οικιστικής ανάπτυξης, τοπίου, χωροταξίας-πολεοδομίας, αστικής γεωγραφίας, οικολογίας και κινημάτων πόλης. Έχει συμμετάσχει ως υπότροφος και ως προσκεκλημένη ερευνήτρια στα: SERTIT (Στρασβούργο, 1993-1995), Αυτόνομο Πανεπιστήμιο Μεξικού - Αρχιτεκτονική (UAM-X) και Αυτόνομο Κρατικό Πανεπιστήμιο Μεξικού - Ινστιτούτο Γεωγραφίας (UNAM) (Μεξικό, 1995-1997). Έχει διδάξει επίσης στο UAM-I (Μεξικό, 2004) και στο Μεταπτυχιακό Θερινό Πανεπιστήμιο του CNES – CNRS (Νίκαια, 2000). Επιστημονικό βιβλίο της είναι το *Développement urbain, écopaysages et quartiers d'origine spontanée: Mexico et Athènes*, Harmattan Paris (υπό έκδοση). Είναι συγγραφέας μαζί με άλλους στα βιβλία J-C. Wieber, T. Brossard (dir.), υπό έκδοση, *Paysage et Information Géographique*, Lavoisier-Hermès, M. Theriault, F. DesRosiers (dir.), 2008, *Information Géographique et Dynamiques Urbaines*, Lavoisier-Hermès και F. Dureau, C. Weber (dir.), 1995, *Télé-détection et Systèmes d'Informations Urbains*, Anthropos. Έχει δημοσιεύσει εργασίες σε επιστημονικά περιοδικά, σε πρακτικά συνεδρίων, σε ημερίδες και περιοδικά.*

E-mail: cpetro@plandevol.auth.gr; hlios@mail.ntua.gr

Ο Παντελής Σκλιάς είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, ενώ υπήρξε Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Διεθνών Σχέσεων και Ανάπτυξης του Δημοκρίτειο Πανεπιστημίου Θράκης (2002-2008). Είναι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Sussex (1998), όπου διετέλεσε και Visiting Research Fellow στο Μεταπτυχιακό Κέντρο για τον Πολιτισμό, την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον (1999-2000). Πραγματοποίησε μεταδιδακτορική έρευνα στο Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών του Παντείου Πανεπιστημίου (1999-2001). Συνεργάστηκε με τη Διεύθυνση των Εξωτερικών Σχέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Ανασυγκρότησης, το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη, καθώς και με ιδιωτικούς φορείς και οργανισμούς. Έχει δραστηριοποιηθεί σε φορείς της κοινωνίας των πολιτών και αναπτυξιακές ΜΚΟ στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στη μελέτη της διεθνούς πολιτικής οικονομίας και της κοινωνίας των πολιτών στις χώρες της Ευρώπης και ιδιαίτερα των Βαλκανίων, της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και του Τρίτου Κόσμου. Ανάμεσα στις δημοσιεύσεις του συμπεριλαμβάνονται τα βιβλία *Non-Governmental Organisations and the International Political Economy* (Anubis, Αθήνα 1999), συνεπιμέλεια των βιβλίων *Η Διπλωματία της Κοινωνίας των Πολιτών* (Παπαζήσης 2003) και *Διαφθορά και Σκάνδαλα στη Δημόσια Διοίκηση και την Πολιτική* (Σιδέρης 2005), άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά όπως τα *Middle East Forum*, *The Journal of the Institute of Middle East Studies* «*Al Mamun*», *South Eastern European Journal of Economics*, και εισηγήσεις σε επιστημονικά συνέδρια.

E-mail: sklias@europers.gr

Ο Ηλίας Α. Κουρλιούρος σπούδασε Αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ, Πολεοδομία-Χωροταξία στο ίδιο ίδρυμα (Δρ. Μηχ.) και Γεωγραφία στη London School of Economics and Political Science (PhD). Είναι καθηγητής Οικονομικής Γεωγραφίας και Χωροταξίας στο Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου από το 1996. Εργάστηκε ως ερευνητής στο ΕΜΠ (Σπουδαστήριο Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης), ενώ υπήρξε και βασικό στέλεχος του προγράμματος σχεδιασμού και ανάπτυξης του Τεχνολογικού Πάρκου Λαυρίου του ΕΜΠ. Από το 2003 συνεργάζεται με το ΕΑΠ ως Σύμβουλος-Καθηγητής στο πρόγραμμα «Σπουδές στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό». Έχει συμμετάσχει με εργασίες του σε 19 ερευνητικά προγράμματα-δίκτυα, σε 40 επιστημονικά συνέδρια και έχει δημοσιεύσει 70 ερευνητικές εργασίες σε διεθνή και ελληνικά περιοδικά, συλλογικούς τόμους και εκδόσεις πρακτικών συνεδρίων, σε θέματα σχετικά με την Ευρωπαϊκή Γεωγραφία, την τεχνολογική ανάπτυξη και τον σχεδιασμό του χώρου. Επιπλέον έχει δημοσιεύσει 17 πρωτότυπες ερευνητικές μονογραφίες / εκθέσεις και πολλά διδακτικά εγχειρίδια. Τα κυριότερα επιστημονικά του βιβλία είναι: (1) *Βιομηχανικά Πάρκα: Θεσμοί, Θεωρία και Μεθοδολογία Σχεδιασμού* (ΕΤΒΑ & Παπαζήσης, 1992, σε συνεργασία με Σ. Βλιάμο & Δ. Γεωργουλή). (2) *Απαρχές της Ελληνικής Γεωγραφίας στ' Ανατολικά Σύνορα της Ευρώπης* (REM, Πανεπιστήμιο Αιγαίου 2000, σε συνεργασία με Λ. Λεοντίδου, Λ. Βασενχόβεν & Α. Αφουξενίδη). (3) *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου: Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης* (Ελληνικά Γράμματα, 2001).

E-mail: e.kourliouros@aegean.gr

Ο Βασίλης Αράπογλου είναι Λέκτορας στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης με πτυχίο Οικονομικής Επιστήμης (ΑΣΟΕΕ), μεταπτυχιακά στην Αστική Ανάπτυξη και στην Κοινωνική Πολιτική, διδακτορικό στην Ανθρωπογεωγραφία (PhD LSE). Έχει διδάξει σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Από το 2003 είναι ΣΕΠ στο ΕΑΠ. Το ερευνητικό του έργο εστιάζεται στις κοινωνικές ανισότητες, στη φτώχεια και στις διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού στα αστικά κέντρα. Είναι συνεργάτης του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών και μέλος διεθνών επιστημονικών επιτροπών, όπως οι *International Sociological Association Research Committee for Urban and Regional Development*, *European Sociological Association Urban Sociology Stream*, *European Network for Housing Research*, και αξιολογητής επιστημονικών εργασιών στα περιοδικά *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, το *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, *European Urban and Regional Studies*. Πρόσφατες έρευνές του δημοσιεύθηκαν στα περιοδικά *Urban Studies* (2004 τ.41:3), *Critical Social Policy* (2004, τ.24: 1), *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* (2006 τ.121Γ, 2005 τ.118Γ), *Γεωγραφίες* (2007 τ.13, 2008 τ.14) και στους συλλογικούς τόμους *Cities between competitiveness and cohesion: discourses, realities and implementation* (2008, Springer), *Κοινωνία και Χώρος στην Αθήνα: η δυναμική των μεταβολών της τελευταίας εικοσαετίας* (2008, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών), *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα* (2006, Κριτική), *Οικονομικές αλλαγές και κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα* (2005, Τυπωθήτω).

E-mail: arapoglv@hol.gr

Ο Αλέξανδρος Αφουξενίδης γεννήθηκε στην Αθήνα αλλά μεγάλωσε και έζησε στη Βρετανία. Σπούδασε Κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο του Newcastle upon Tyne το 1983-86. Το 1989 έλαβε το διδακτορικό του από το Πανεπιστήμιο του Durham. Στην Ελλάδα επέστρεψε το 1992 και μέχρι το 1996 δίδαξε Κοινωνιολογία και Ευρωπαϊκή Ιστορία στο *British-Hellenic Educational Association* στην Αθήνα. Σε Πανεπιστήμια δίδαξε Πολιτική Κοινωνιολογία, Ποιοτικές Μεθόδους Έρευνας, Θέματα Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης και Γεωγραφία της Υγείας στο Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου (1996-9), Ανθρωπογεωγραφία και Γλικό Πολιτισμό της Ευρώπης στο ΕΑΠ (από το 2002) και Μεθοδολογία Κοινωνικών Επιστημών στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (από το 2007). Διετέλεσε βασικός ερευνητής σε πολλά Ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα, δημοσίευσε επιστημονικούς τόμους, όπως *Border Cities & Towns* (Brussels 2002, σε συνεργασία) και ήταν συνεπιμελητής και συγγραφέας των βιβλίων *Πολιτική Κοινωνιολογία* (Παπαζήσης 2006) και *Η Δυναμική και τα Όρια της Κοινωνίας των Πολιτών: ζητήματα management σε μη κυβερνητικές οργανώσεις* (Προπομπός 2008). Δημοσίευσε άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά μεταξύ των οποίων και διεθνή όπως τα *International Journal of Urban and Regional Research* (2005) και *City* (2006), σε επιμελημένους τόμους, όπως στα βιβλία *Κοινωνικά Φαινόμενα: Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, (Gutenberg 2006), *Urban Sprawl in Europe: landscapes, land-use change & policy* (Blackwell, Oxford 2007), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα* (Gutenberg, 2008), *Κοινωνικό Κεφάλαιο και Κοινωνία των Πολιτών* (Παπαζήσης, 2008), σε πρακτικά συνεδρίων και στον κυβερνοχώρο.

E-mail: afouxenidis@hotmail.com

*Η Μαρία Τσάμπρα είναι Αρχιτέκτονας Μηχανικός (ΕΜΠ, απόφοιτος του τομέα Πολεοδομίας-Χωροταξίας), με μεταπτυχιακές σπουδές (MSc) στην Περιφερειακή Ανάπτυξη (Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου) και διδακτορικό (Phd) στη Γεωγραφία (University of London - KCL). Από το 2001 διδάσκει αδιάλειπτα τα θέματα της Οικονομικής Γεωγραφίας σε ελληνικά ΑΕΙ: ξεκίνησε τη διδακτική της δραστηριότητα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Τμήμα Γεωγραφίας), ενώ από το 2007 είναι Λέκτορας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Αγροτικών Προϊόντων και Τροφίμων). Διδάσκει επίσης στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα MBA του ΤΔΕ-ΑΠΤ, ενώ έχει διδάξει στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα MSc Περιφερειακής Ανάπτυξης του ΤΟΠΑ Παντείου και στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα MA Μεσογειακών Σπουδών του ΚCL. Έχει παράλληλα αναπτύξει ερευνητική δραστηριότητα στο ΤΟΠΑ και στο ΙΠΑ του Παντείου (από το 2000), ενώ από το 2003 έχει συμμετάσχει ως επιστημονική συνεργάτις ή συντονίστρια σε ερευνητικές μελέτες του Ιδρύματος Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ). Δραστηριοποιείται ως σύμβουλος σε μελέτες για τα ζητήματα της Ανάπτυξης στο Χώρο μέσα από επιστημονικές και επαγγελματικές ενώσεις: ΣΕΠΟΧ, ΤΕΕ, ICOMOS. Έχει δημοσιεύσει ερευνητικές εργασίες της σε επιστημονικά περιοδικά, όπως τα *Regional Studies*, *Environment and Planning A* και *Σπονδαί* και κεφάλαια σε διεθνή και ελληνικά επιστημονικά βιβλία. Οι πρωτότυπες επιστημονικές της μονογραφίες περιλαμβάνουν τη μελέτη της Ακαδημίας Αθηνών *Η Πολιτιστική Κληρονομιά ως παράγοντας ανάπτυξης της Ελληνικής Οικονομίας*. Έχει επίσης δημοσιεύσει εργασίες σε πρακτικά διεθνών και ελληνικών συνεδρίων και σε έντυπα ευρύτερου οικονομικού ενδιαφέροντος.*

E-mail: mtsam@geo.aegean.gr

*Η Αργυρώ Λουκάκη, εκλεγμένη Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του ΕΑΠ, είναι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης (Σχολή Γεωγραφίας σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Αρχαιολογίας και το Ashmolean Museum). Είναι επίσης κάτοχος διπλωμάτων Αρχιτεκτονικής (ΕΜΠ), Χωροταξίας και Πολεοδομίας (ΜΑ, Πανεπιστήμιο Sussex), και Περιφερειακής Ανάπτυξης (Master, Πάντειο Πανεπιστήμιο). Έχει σπονδάσει και υλοποιήσει μεταδιδακτορική έρευνα με πολλές υποτροφίες, βραβεία και διακρίσεις (Princeton University, οξφόρδη, ΙΚΥ, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Κρήτης, κλπ.). Έχει διατελέσει σύμβουλος Δημάρχου Πειραιά και ΤΕΔΚΝΑ για θέματα πολεοδομικού σχεδιασμού. Η αντίληψη, οι αναπαραστάσεις και η αισθητική του χώρου, η αρμονική ένταξη της πολιτιστικής κληρονομιάς στο μεταβαλλόμενο σημερινό τοπίο, η κοινωνική ανάλυση και η τουριστική πολιτική περιλαμβάνονται τόσο στην ερευνητική και διδακτική εμπειρία και ενδιαφέροντά της στα Πανεπιστήμια ΕΑΠ, Πατρών, Πάντειο και Αιγαίου, όσο και στη σχεδιαστική της εμπειρία ως ανώτερου στελέχους της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού. Το ερευνητικό έργο της έχει πραγματοποιηθεί σε συνεργασία με ερευνητικά κέντρα της Ελλάδας (Ακαδημία Αθηνών, ΕΜΠ, Πανεπιστήμιο Κρήτης, ΑΠΘ) και του εξωτερικού (Program in Hellenic Studies, Princeton University). Είναι συγγραφέας των βιβλίων *Μεσογειακή Πολιτιστική Γεωγραφία και Αισθητική της Ανάπτυξης - Η Περίπτωση του Ρεθύμνου* (Καρδαμίτσα 2007) και *Living Ruins, Value Conflicts* (Ashgate, 2008). Επιστημονικά άρθρα της έχουν δημοσιευθεί στα Αγγλικά και τα Ελληνικά σε επιστημονικά περιοδικά, όπως το *Annals of the Association of American Geographers*, το *Environment and Planning D – Society and Space*, το *Dialogues d'Histoire Ancienne*. Επιστημονι-*

κές εργασίες της έχουν δημοσιευθεί σε επιμελημένους τόμους και Πρακτικά Συνεδρίων, ενώ έχει συγγράψει και διδακτικά εγχειρίδια.

E-mail: argyro-loukaki@hotmail.com

Ο Γιώργος Γριτζάς, Διδάκτωρ του ΑΠΘ (Τμήμα Τοπογράφων, Γεωγραφία) και Μηχανικός (Παν. Πατρών), είναι υπεύθυνος για τη διδασκαλία 6 μαθημάτων (ΠΔ407/ 80) στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ: Γεωγραφία και Ανάλυση του Χώρου, Οικονομική Γεωγραφία I και II, Δημογραφία, Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης της Ανθρωπογεωγραφίας, Μέθοδοι και Τεχνικές στην Αστική και Περιφερειακή Ανάλυση. Επίσης είναι υπεύθυνος για τη διδασκαλία 2 μαθημάτων (ΠΔ407/ 80) στο Τμήμα Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του ΑΠΘ(Χωροταξία και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Πολεοδομικός Σχεδιασμός και Αστική Ανάλυση) και συμμετέχει και στη διδασκαλία του μαθήματος «Χώρος και Οικονομία» του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Τεχνικές και μέθοδοι στην ανάλυση, σχεδιασμό και διαχείριση του χώρου». Παράλληλα είναι μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ στην ΘΕ «Γενική Γεωγραφία, Ανθρωπογεωγραφία και Υλικός Πολιτισμός της Ευρώπης». Παλιότερα ήταν επιστημονικός συνεργάτης στο Τμήμα Γεωπληροφορικής και Τοπογραφίας του ΤΕΙ Σερρών, υπεύθυνος για τη διδασκαλία 2 μαθημάτων. Είναι από το 2005 μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της επιστημονικής Ελληνικής Εταιρείας Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών και έχει συμμετάσχει στη διοργάνωση επιστημονικών συνεδρίων, ενώ διατέλεσε μέλος του προεδρείου συνεδριάσεών τους. Ήταν μέλος ελληνικών και διεθνών ερευνητικών έργων, έχει παρουσιάσει και δημοσιεύσει επιστημονικές εργασίες σε πρακτικά ελληνικών και διεθνών συνεδρίων, σε επιστημονικές εκδόσεις, και έχει συμμετάσχει στη συγγραφή ελληνικών βιβλίων και ερευνητικών εκθέσεων.

E-mail: ggritzias@topo.auth.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	19
	<i>Αίλα Λεοντίδου</i>
Γνωστικά Πεδία και Κείμενα Μελέτης στη ΘΕ ΕΠΟ12	19
	<i>Αίλα Λεοντίδου</i>
Αναλυτική δομή του Εγχειριδίου Μελέτης	23
	<i>Κρίστη Πετροπούλου</i>
Εισαγωγικές Δραστηριότητες	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Καταβολές της Γεωγραφίας, οριοθετήσεις της «Ευρώπης» και όψεις του υλικού της πολιτισμού	27
---	-----------

	Ενότητα 1.1
	<i>Κρίστη Πετροπούλου</i>
Περιβάλλον και φύση στην ιστορία των πολιτισμών	27

	Ενότητα 1.2
	<i>Παντελής Σκλιας</i>
Οριοθέτηση της «Ευρώπης» και ανάδυση της ΕΕ	37
1.2.1 Σύνορα και δημιουργία εθνών-κρατών στην Ευρώπη	37
1.2.2 Η ανάδυση της ΕΕ	47

	Ενότητα 1.3
Η Γεωγραφία στον κόσμο:	
Από τις «εθνικές σχολές» στην παγκοσμιοποίηση	52

	<i>Λίλα Λεοντίδου</i>
1.3.1 Κεντρικές έννοιες της Ανθρωπογεωγραφίας	52
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
1.3.2 Ευρωπαϊκή γεωγραφική σκέψη και «εθνικές σχολές»	58
	<i>Βασίλης Αράπογλου</i>
1.3.3 Παγκοσμιοποίηση και χωρο-χρόνος στην Ευρώπη	62

Ενότητα 1.4

Μεταμορφώσεις του υλικού πολιτισμού της Ευρώπης.....	75
	<i>Αλέξανδρος Αφουξενίδης</i>
1.4.1 Πολιτισμός, κουλτούρα και υλικός πολιτισμός	75
	<i>Μαρία Τσάμπρα</i>
1.4.2 Τεχνολογική πρόοδος στην Ευρώπη	79
	<i>Αργυρώ Λουκάκη</i>
1.4.3 Αρχιτεκτονική, οικισμοί και υποδομές ως υλικός πολιτισμός: παραδείγματα από το 19 ^ο αιώνα	84
	<i>Λίλα Λεοντίδου</i>
1.4.4 Γεωγραφία, υλικός πολιτισμός και Ανθρωπο-Οικολογία: Διαβάζοντας τον Pounds.....	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Πληθυσμός και μεταναστεύσεις από τον 16ο ως τον 20ό αιώνα	97
--	-----------

Ενότητα 2.1

Γιώργος Γριτζάς

Πληθυσμακή Γεωγραφία: Πηγές έρευνας, δείκτες και διαιρέσεις της Ευρώπης	97
2.1.1 Η εξέλιξη των θεωριών για τον πληθυσμό	98
2.1.2 Δεδομένα και δείκτες για τη σύγχρονη Ευρώπη	102

Ενότητα 2.2

Γιώργος Γριτζάς

Πληθυσμιακή Γεωγραφία της Ευρώπης σε ιστορική προοπτική	126
2.2.1 Δημογραφικές μεταβολές από το Μεσαίωνα έως την Αναγέννηση	126
2.2.2 Ανακατατάξεις κατά την εκβιομηχάνιση	133
2.2.3 Επιστρέφοντας στη σύγχρονη εποχή.....	137

Ενότητα 2.3

Βασίλης Αράπογλου

Μετανάστες στη σύγχρονη Ευρώπη:

Από τον αποκλεισμό στη διαφοροποίηση	139
2.3.1 Μετανάστευση στο χώρο των ροών:	
Ιστορία και τύποι μετανάστευσης	139
2.3.2 Μετανάστευση και μορφές κοινωνικού διαχωρισμού στον ευρωπαϊκό Νότο	140

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ηλίας Κουρλιούρος

Δύο επιστημολογικές τομές στη μεταπολεμική ευρωπαϊκή Γεωγραφία	153
---	------------

Ενότητα 3.1

Η πρώτη επιστημολογική τομή: Ποσοτική επανάσταση και θετικισμός στη Γεωγραφία	155
3.1.1 Οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες	155
3.1.2 Λογικός θετικισμός, πολυεπιστημονικότητα και κατακερματισμός της γεωγραφικής γνώσης	157

Ενότητα 3.2

Η ανάδυση μεταβατικών Παραδειγμάτων.....	167
3.2.1 Συμπεριφορική Γεωγραφία	167
3.2.2 Ανθρωπιστική Γεωγραφία	169
3.2.3 Φιλελεύθερη Γεωγραφία	170

Ενότητα 3.3

Η δεύτερη επιστημολογική τομή: Η ανάδυση της Κριτικής Γεωγραφίας	172
3.3.1 Οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες.....	172
3.3.2 Η κριτική του θετικισμού, η κοινωνική διάσταση του χώρου και η έννοια της διεπιστημονικότητας	173

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Άνιση ανάπτυξη: Από την αποικιοκρατία στην παγκοσμιοποίηση **179**

Ενότητα 4.1

Παντελής Σκλιας

Άνιση ανάπτυξη στην ευρωπαϊκή ιστορία	179
--	------------

Ενότητα 4.2

Παντελής Σκλιας

Άνιση ανάπτυξη μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση.....	188
---	------------

Ενότητα 4.3

Μαρία Τσάμπρα

Πόλεμοι, αποικιοκρατία και άνιση ανάπτυξη	192
--	------------

Ενότητα 4.4

Παντελής Σκλιας

Άνιση ανάπτυξη και προκλήσεις για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση	196
---	------------

Ενότητα 4.5

Μαρία Τσάμπρα

Άνιση ανάπτυξη και παγκοσμιοποίηση.....	205
--	------------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Μαρία Τσάμπρα

Γεωγραφία της παραγωγής και βιομηχανική αναδιάρθρωση 215

Ενότητα 5.1

Νεωτερικότητα και Γεωγραφίες της Βιομηχανικής Επανάστασης.....216

Ενότητα 5.2

Από το φορντισμό στην ευέλικτη συσσώρευση221

5.2.1 Φορντισμός και νέα τεχνολογία221

5.2.2 Από τους τρόπους παραγωγής στη θεωρία της ρύθμισης223

5.2.3 Ευέλικτη συσσώρευση224

5.2.4 Η χωρική διαίρεση της εργασίας228

Ενότητα 5.3

Η καινοτομία στον υλικό πολιτισμό και τη Γεωγραφία της Ευρώπης.....231

Ενότητα 5.4

Γεωγραφικές ανισότητες στη σύγχρονη οικονομία της γνώσης235

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ευρωπαϊκή Αστική Γεωγραφία: Από την πόλη-κράτοςστην παγκοσμιούπολη 239

Ενότητα 6.1

Κρίστη Πετροπούλου

Η αρχαία πόλη στον ευρω-μεσογειακό χώρο240

Ενότητα 6.2

Κρίστη Πετροπούλου

Η προκαπιταλιστική πόλη247

6.2.1 Παρακμή της αρχαίας πόλης-κράτους	247
6.2.2 Η ανάκαμψη των πόλεων στο Βυζάντιο και τη μεσαιωνική Ευρώπη	250
6.2.3 Από τη μεσαιωνική στην αναγεννησιακή πόλη	255
6.2.4 Η αποικιοκρατική πόλη	260
6.2.5 Από την πόλη-κράτος στο έθνος-κράτος και την πρωτεύουσά του	261

Ενότητα 6.3

Κρίστη Πετροπούλου

Η βιομηχανική πόλη και η κριτική της.....	268
6.3.1 Αστικοποίηση, πόλη και πολεοδομία	268
6.3.2 Κριτική της βιομηχανικής πόλης και ουτοπικές πόλεις	273
6.3.3 Η Σχολή του Σικάγο	277

Ενότητα 6.4

Κρίστη Πετροπούλου

Η μοντέρνα πόλη	279
6.4.1 Αστικοποίηση και πολεοδομία	279
6.4.2. Οι πόλεις της Μεσογειακής Ευρώπης.....	285
6.4.3. Παρατηρήσεις για τη νεωτερική πολεοδομία.....	288

Ενότητα 6.5

Αργυρώ Λουκάκη

Αστικά τοπία της νεωτερικότητας	291
6.5.1 Υπερρεαλισμός και αστικός χώρος	292
6.5.2 Κυβισμός και μοντέρνα αρχιτεκτονική	297
6.5.3 Ριζοσπαστική μεταπολεμική παράδοση και χώρος	300

Ενότητα 6.6

Βασίλης Αράπογλου

Παγκόσμιες πόλεις και αστικός ανταγωνισμός στην Ευρώπη	304
6.6.1 Νέες ιεραρχίες των πόλεων: Παγκόσμιες πόλεις και πλανητικοί κόμβοι ..	304
6.6.2 Επιχειρηματική πόλη, ανταγωνισμός και αστική διακυβέρνηση.....	309

**Ηγεμονικές και αναδυόμενες επιστημολογικές τάσεις
στη μετα-θετικιστική ευρωπαϊκή Γεωγραφία 315**

	Ενότητα 7.1
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Οικο-Γεωγραφία	316

	Ενότητα 7.2
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Ριζοσπαστική (ή μαρξιστική) Γεωγραφία, Σχολή της Ρύθμισης και κριτικός ρεαλισμός	317

	Ενότητα 7.3
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Πολιτιστική στροφή, μεταμοντερνισμός και τοπικές αφηγήσεις	322

	Ενότητα 7.4
	<i>Αργυρώ Λουκάκη</i>
Μεταμοντερνισμός, οικουμενικότητα και χωρικότητα	325
7.4.1 Παγκοσμιοποίηση και οικουμενικότητα	326
7.4.2 Αναπροσδιορισμοί του χώρου και της χωρικότητας	328
7.4.3 Περιβάλλον, πολιτιστικό τοπίο και άλλες χωρικές έννοιες	337

	Ενότητα 7.5
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Κριτικές αντιπαραθέσεις και νέες συνθέσεις	343

**Γεωγραφία και υλικός πολιτισμός
στην αυγή του 21ου αιώνα** 347

Ενότητα 8.1

Μαρία Τσάμπρα

Χώρος και νέες τεχνολογίες στην αναδυόμενη «αβαρή» οικονομία348

Ενότητα 8.2

Αλέξανδρος Αφουξενίδης

**Από τη συλλογική κουλτούρα στην εξατομικευμένη ταυτότητα και κατανάλωση
στη νεότερη Ευρώπη.....351**

Ενότητα 8.3

Αργυρώ Λουκάκη

Επιστροφή στις γεωγραφικές φαντασίες357

8.3.1 Εικονική και εμπειρική πραγματικότητα.....357

8.3.2 Γεωγραφικές φαντασίες στην Ευρώπη360

Βιβλιογραφία.....363

Παράρτημα Εγχειριδίου:

Απαντήσεις σε Ασκήσεις Αυτοαξιολόγησης 402

Απαντήσεις σε Δραστηριότητες..... 404